

DE ZWERFSTEEN

PERIODIEK ORGAAN VAN DE HISTORISCHE VERENIGING STEENDEREN

Overgenomen uit Gelderland in Woord en Beeld Geïllustreerd Familie Weekblad d.d. 21 september 1928.

HVS

- Terugblik activiteiten afgelopen jaar
- "Het Groenewoud" gered (vervolg)
- Restauratie "De Hoop" is van start gegaan
- Stookplaatsen in en nabij Steenderen
- Leden bezochten historisch Zutphen
- Het intermezzo . . .
- Korte berichten

98/4

ISSN: 1386 - 5943
Oplage: 400 ex.
december 1998

VOORWOORD

Beste leden der Historische Vereniging,

wat staat onze vereniging toch weer bol van de activiteiten! Een Zwerfsteen, die langzamerhand een waarlijk 'periodiek' aan het worden is. Er wordt naar uitgekeken, zo vernam ik van enkele leden.

Trouwens ook buiten onze ledenbestand, want zelfs wij krijgen te maken met het fenomeen 'zwart- en grijslezen'. Zo'n Zwerfsteen heeft wel wat en gaat langs meerdere brievenbussen. Ook dit exemplaar wordt kennelijk weer 'grijsgelezen'... Ik zou aan deze genietende lezers willen zeggen: Kom sluit je aan en ruim 400 leden gingen je voor in de afgelopen jaren, want wij hebben ook bijzonder interessante verenigingsavonden én excursies!

Ook kritiek op het geschrevene, want twee leden vertelden ons of we niet over de schreef zijn gegaan met het artikelje "vlag op een modderschuit" in de korte berichten rubriek.

Overigens... de leden waren het geheel met de strekking van de tekst eens, doch een slecht bericht moet je misschien wel nóg mooier verpakken. Zo in de sfeer van "De plank misgeslagen...?"

Ons ging het in ieder geval om onze leden te informeren en wij zijn geen publiek dagblad, doch een verenigingsorgaan voor onze leden! Ik neem aan, dat de strekking wel richting een zgn. welstandscommissie, vroeger ook wel 'schoonheidscommissie' genaamd, doorsijpelt en daar gaat het ons tenslotte om. Met dit artikelje probeer je een 2e 'bok' van gelijke strekking in de gemeente te voorkomen. Vandaar de opmerking dat een bouwkundige begeleidingscommissie deze eigenaren zo behulpzaam had kunnen zijn. Als je historie na wilt bouwen, doe het dan op de juiste wijze! Doch als het 'hadden' is...

Zaterdag 21 november 1998 was het een hele drukte op de molenbelt van Rha. De start van de restauratie van de korenmolen "De Hoop" en in dit blad een terugblik op deze dag en nog belangrijker, een blik vooruit!

Voorts maandagavond 23 november 1998 hadden wij een volle bak in zaal "De Seven Steenen" te Steenderen. Maar liefst 133 belangstellenden waren naar de monumenteninformatieavond ('t lijkt wel een scrabblewoord) gekomen. Een zéér interessante avond voor hen, die in een rijks- of gemeentelijk monument wonen en wij mochten 60 gasten van buiten de vereniging op deze avond verwelkomen. Complimenten aan de organisatiecommissie en de beide sprekers. Ook de aanwezigende van de aannemers- en schildersbedrijven en Dhr. Hof van gemeentewege. Zij konden kun restauratiekennis aan de markt kwijt.

De informatiestand werd goed bezocht en wij hopen, dat eigenaren van een monument in het algemeen 'vonkjes tussen de oren' hebben gekregen, wat resulteert in meer kennis van zake, betrokkenheid en... een hoger onderhoudsnivo!

Brochures van Rijksdienst voor de Monumentenzorg en de 'Belastinginspectie Rijksmonumenten' vonden gretig aftrek. Een nieuwe brandvertragende rietdekmethode met als resultaat een ongekende korting op de brandverzekering!

We zagen antiek bouwmetaal als: potscheur, drielingen/ijs-selklinkers, platte vechtjes, waaltjes en kloostermoppen en historisch tegelwerk etc. Restauratietekeningen en foto's van hoe triest het was en... hoe mooi het werd óf nog gaat worden! Een gemeente Steenderen zou eens het idee kunnen oppakken om van ieder monument een zgn. gelijkend "CE-rapport" van de bouwkundige staat te laten maken door de Gelderse Monumentenwacht, uiteraard in samenspraak met de eigenaren. Het motiveert eigenaren tot onderhoud met uiteindelijk positieve effecten in de portemonnee van eigenaar én gemeente! Het voorkomt grote restauratie/herstelwerkzaamheden en dweilen met de kraan open. Het gaat a.h.w. om een continuërend APK-document voor een monument met wijze van onderhoud/restauratie.

Bijvoorbeeld: welke houtsoort gebruikt en zeer belangrijk hoe gedroogd! Hoe gevoegd en met welke ingrediënten. Een onderhoudsschema van het schilderwerk en met welke verven

is er behandeld. Op deze wijze kan een eigenaar duizenden extra guldens, -straks euro's- aan achterstallig onderhoud besparen en er zijn voordeel mee doen.

De kerst staat voor de deur en namens uw bestuur wens ik alle leden fijne feestdagen en een goed laatste jaar van deze eeuw. Toch zijn er ook leden die zware dagen, weken en maanden te gaan hebben omdat hun gezondheid hen ernstig in de steek laat. Hen wens ik sterkte in deze zware hobbels van het levenspad, zo ook hen die dit jaar een naaste hebben verloren en een lege stoel aan het komende kerstdiner hebben staan...

Leden, ik wens u en uw naasten veel leesplezier met artikelen over 'Warmte bij de haard', het slot van de redding van "Het Groenewoud" en 'Humoristische orgelgeluiden uit Bronkhorst'. 'Op stoom van Zutphen naar Emmerik' schuiven we nog maar even door, want we komen wederom papier tekort! De nieuwe redactie is al weer aan het werk voor het nummer 99/1 en verder.

Allen van de partij op maandagavond 25 januari 1999, want op deze avond laat Leendert van Prooye zien hoe agrarische bouw in vroeger eeuw(en) werd opgericht. Een dialezing om je vingers bij af te likken! Onze gastspreker van 25 januari a.s. heeft zich ook ingeschreven voor de "Elfstedentocht 1999"... Het is de goden verzoeken want er schijnt een pittige winter onderweg te zijn na het kwakkelen van vorig jaar. Hebben wij al een 'noodpreek' in de vereniging voor het geval dat?

Er is een idee geopperd om te komen tot een solide ouderwetse mededelingenkast voor verenigingen in het dorp Steenderen. De buitendorpen hebben een dergelijke publikatiekast en Steenderen volgt mogelijk. Eén kast voor alle mededelingen in min of meer één oogopslag: sport, zang, hobby, kerk, plattelandsvrouwen, historische vereniging etc. Het balletje is opgegooid en Wim Achterkamp maakte er een vangbal van en is een en ander aan het onderzoeken.

Mag ik nog één ding kwijt... Delta Zutphen drukt ons blad nu twee jaar en met waardering in brede kring!

Tot slot wil ik me graag conformeren aan de mening van een oud wethouder van de gemeente Zutphen voor Radio Gelderland: "de jus van het leven is cultuur beleven" en aan cultuur heeft onze gemeente zeker geen tekort, want die maken wij toch immers samen met z'n allen?

Paul Kok, voorzitter

BERICHT VAN DE PENNINGMEESTER(S)...

Een nieuw jaar is komende en de 'cost' van de vereniging gaat voor de 'baet' uit.

Ook dit drukwerk moet weer betaald worden en dat kan niet zonder uw contributie. Ze is zo bescheiden, f. 25,— voor individuele leden en f. 35,— voor gehuwden of samenwonenden.

Dit bedrag is sedert onze oprichting in 1992 nimmer verhoogd en we zien ook voor 1999 geen enkele reden dit in de hoogte bij te stellen.

Mogen wij u beleefd verzoeken uiterlijk in het eerste kwartaal 1999 uw contributie voor het nieuwe verenigingsjaar te voldoen en wij adviseren u bij voorkeur uw bank een automatische betalingsopdracht te geven om jaarlijks de contributie aan ons over te maken. Bij voorbaat dank voor uw welwillende medewerking!

De penningmeesters willen graag de boeken van het jaar 1998 afsluiten en enige leden moeten hun contributie van het jaar 1998 nog voldoen. Mogen wij u beleefd verzoeken -indien van toepassing- deze overschrijving voor 1998 aub spoedig naar bank of postgiro te brengen? Alvast hartelijke dank voor de moeite.

Gerrit Tijkken

'De Zwerfsteen' is de kwartaaluit-
ve van de historische vereniging
der gemeente Steenderen.
Opgericht d.d. 1 juni 1992.

BESTUUR:

voorzitter:
Paul Kok
Wehmestraat 1a
7221 BT STEENDEREN
0575-451444

sekretaris:

Yvonne Koning
Paardestraat 7
7221 NE STEENDEREN
0575-452624

1e penningmeester:

Fred v.d. Mije
Hofstraat 4
7223 LR BAAK
0575-441806

2e penningmeester:

Gerrit Tijkken
Dr. A. Ariënsstraat 6
7221 CC STEENDEREN
0575-451437

leden:

Geert Jansen
Anjerstraat 12
7221 AS STEENDEREN
0575-452027

REDAKTIE:

Verdi van Leuvensteijn-Breukink
Bronkhorsterweg 21
7221 AB STEENDEREN
0575-451868

Kees en Anne Scheiffers

Bronkhorsterweg 22
7221 AC STEENDEREN
0575-452508

eindredactieadres:

Gerda Schuurman
Azaleastraat 7
7221 AZ STEENDEREN
0575-451209

CONTRIBUTIE:

Bankrelatie:
Regiobank Steenderen
Bankrekening nr.: 68.52.89.710
t.n.v. de Historische Vereniging
Steenderen.

Wij verzoeken U bij lidmaatschap-
opgave gelijktijdig de contributie
over te maken. Uw betalingswijze
is tevens de garantie dat U in het
ledenbestand bent opgenomen.

Contributie 1999:

f 25,— voor individuele leden
f 35,— voor echt)paren of
samenwonenden.

HET INTERMEZZO...

door: Wil Gijsman

Het zal zo omstreeks 1972 geweest zijn dat er in de Kapel van Bronkhorst vrij regelmatig orgelconcerten werden gegeven op het eeuwenoude kabinetorgel. -zie foto met beschrijving van het instrument-

Zo ook op een bewuste zondagmiddag togen Harm Berendsen (toenmalig hoofd van de PGEM en een zeer verdienstelijk orgelbouwer) en ik samen op de fiets naar ons aller Bronkhorst. Het was prachtig weer en het beloofde een fijne middag te worden. Nou er was genoeg belangstelling, de kapel was zo goed als vol.

'Wereldse klanken'...

Desbetreffende organist was Jos Wielakker, een bekend organist uit Utrecht en voor ons natuurlijk geen onbekende. Toen de kapelklok half vier sloeg kwam Jos -een lange mage-re man- binnen, groette beleefd het hooggeëerde publiek en zette zich aan het klavier van het orgel.

De sfeer was rustgevend en de aanwezigen gingen er echt heerlijk ontspannen voor 'zitten'.

Weldra klonken de gewijde klanken van een schone Bach-compositie door de eeuwenoude 'gewelven' van het mooie kerkgebouw, een ieder genietend op zijn of haar manier. Dat zijn zo van die momenten dat men helemaal verweven is met de muziek.

Maar... edoch wat geschiedde?

Onze zoete dromen werden wreed verstoord door 'wereldse klanken' van buitenaf!

Opeens klonk daar buiten het liedekje: "Hanna hef een grieze onderbokse an", met begeleiding van accordeon en voetgetrappel. Grote beroering in de kapel en hilariteit onder de toehoorders.

De organist als door een wesp gestoken hield op met spelen en sprak de gevleugelde woorden: "ik geloof waaratje dat ik concurrentie krijg"...

Harm en ik lagen in een deuk van het lachen, maar twee oude dametjes die achter ons zaten konden de pret niet erg waarderen.

Ze begonnen te mopperen en zeiden: "dit is affreus, dit moet stoppen, er moet wat aan gedaan worden"!

In 'ganzepas' naar buiten...

Nou daar werd dan wat aan gedaan... Koster Lenderink (u allen welbekend) en de toenmalige burgemeester Kruijff en enkele hoogmogende heren van de commissie rezen als één man omhoog van hun zitplaatsen en spoedden zich achter elkaar als in ganzepas naar de uitgang. Beleefd maar toch dringend werd het gezelschap verzocht hun muzikale uitspattingen ergens anders maar ten gehore te brengen.

Het was een platte boerenwagen met een boerenkapel erop, maar dat had u al begrepen neem ik aan he?

Die mensen wilden kennelijk de Bronkhorster bevolking trakteren met een voorstelling. Voorwaar een lofwaardig streven nietwaar?

Het duurde nogal wat eer dat de muziek en gezang over de 'Onderbokse' stopte, maar na enig overleg en wijs beraad tussen de vroede vaderen en de artiesten buiten, trok het gezelschap al spelende en zingende verder de stad uit richting Steenderen.

Het deurtje van de kapel 'klepte' weer open en daar verschenen de heren weer. Wat glimlachend en gemoedelijk zoals we dat hier gewend zijn.

Ieder zocht zijn plaats weer op en de burgervader knikte naar de organist, opdat hij zijn programma kon voortzetten.

Deze reageerde laconiek met: "ziezo dat hebben we weer gehad, we gaan verheugd verder!"

Weldra klonknen de schone klanken door deze historische

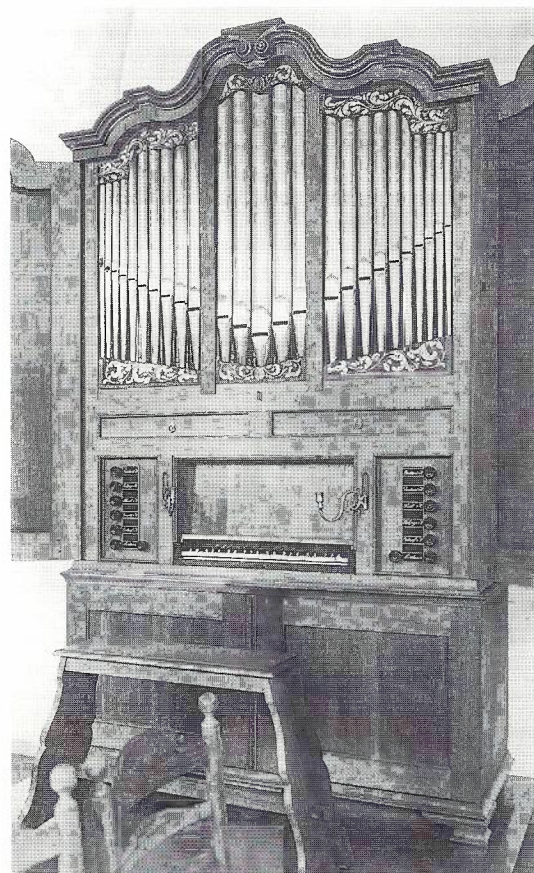
ruimte alsof er niets gebeurd was. Voorwaar een prachtig intermezzo, waar ik nog steeds met genoegen aan terugdenk...

Dispositie van het kabinetorgel van de Hervormde Kapel te Bronkhorst...

Manuaal (klavier)

Diskant	Prestant	4 voet	Baskant	Prestant	4 voet
	Prestant	8 voet	Holpijp		8 voet
	Fluit	4 voet	Fluit		4 voet
	Holpijp	8 voet	Quint		2 2/3 voet
	Octaaf	2 voet	Octaaf		2 voet
	Mixtuur	2 sterk	Sexquater		= zgn vulstem

Het instrument is rond 1740 gebouwd door: Albert(us) Anthony Hinsz (geb. 1704 te Hamburg / overleden 1895 te Groningen) In 1961 is het instrument gerestaureerd door de firma Blank te Herwijnen.

Albert Hinsz heeft veel kwaliteitsorgels gebouwd in het gewest Groningen. Diverse instrumenten van zijn hand zijn evenzo nóg steeds niet gerestaureerd! Het Bronkhorster kabinetorgel heeft oorspronkelijk in Sappemeer gestaan en kwam via Zelhem, waar het op een deel van een boerderij stond in Bronkhorst terecht. Het was oorspronkelijk geërfd door mevrouw Bruijnzeel-Schuring, die het niet kon plaatsen vanwege de hoogte van het instrument. Via een tip en bemiddeling door burgemeester Kruijff werd het instrument door de NH-kerkvoordij aangekocht.

(Redactie) Wil Gijsman is momenteel werkende aan de beschrijving van alle orgels in de gemeente Steenderen en tzt willen wij hier aandacht aan besteden. Aangezien de gemeente 'Steenderen' mogelijk na het jaar 2000 groeiende is, heeft Wil nog wel wat papier en tijd -extra- nodig. Wij blijven zeer belangstellend en een humoristisch intermezzo als bovenstaand geeft het orgelspel meerwaarde...

"HET GROENEWOUD" GERED...

(vervolg)

Door: Paul Kok

Karakteristieke voorgevel...

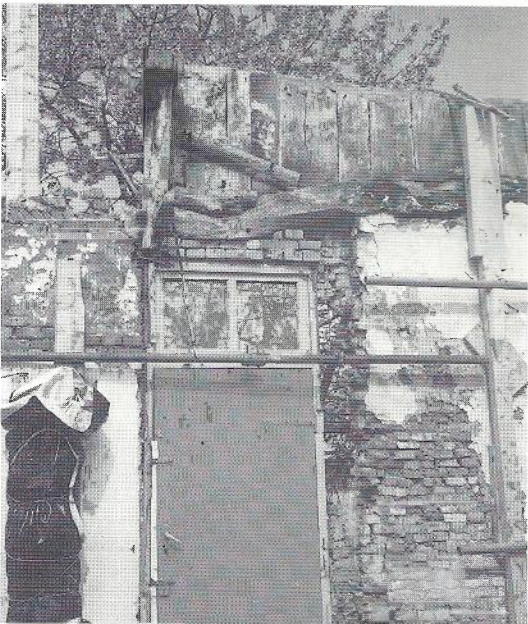
In overleg met architect Wim Boerman, de monumenteninstanties en gemeente werd besloten de voorgevel met zijn nog karakteristieke aangesmeerde vlechtwerk te behouden.

We spreken van einde 18e, begin 19e eeuw... 'Volledig' stenen boerderijen kwamen in onze streken weinig voor, alleen de rijkere agrarische stand kon het zich veroorloven een stenen boerderij te bouwen. We praten dan natuurlijk van agrarische bedrijven met vele bunders, economische grootheden van die tijd.

Boerderijen werden gebouwd door (eiken) gebinten te koppelen en voor-, achter- en zijgevels op zeer lichte fundamente van keien te vullen met eiken staanders en liggers (vakwerk). Deze 'vakken' dicht te smeren met leem op twijgen. Bij goedkopere bouw werd uiteraard geen eiken gebruikt!

We zien het nog in Zuid-Limburg en een bescheiden restant in de regio Winterswijk en Twente. Gedurende de tijd werd vlechtwerk met leem vervangen voor vechtformaat -zgn. platte- stenen en weer later ontstonden er door de bouwkundige evolutie -lees natuurlijk meer financiën- volledige stenen muren zonder eiken constructiedelen. In Bronkhorst zien we nog enige stukjes constructie in de muren en dit is bewaard gebleven door min of meer de armoede van vroeger tijden.

Met veel stutwerk bleef de voorgevel van eens "Het Groenewoud" nog een winter staan. Guus had inmiddels de hoeve uitgepakt en het murenwerk stond nog voor korte tijd. Ook de sporen op het dak... Doch een eerste pittige herfsttag deed zelfs het kale sporendak zonder pannelast al knikken. Het had geen zin dit te bewaren, immers geheel verrot!

Detail voorgevel aan de binnenzijde boven de voordeur. Een gedeelte van de gebintpoot staat nog boven het kozijn van de vrij nieuwe voordeur in een kozijn uit de vroeg 20e eeuw. Hierboven de afgezaagde dekplaat, waarop de daksporen hebben gerust. Op de gebintligger staande delen hout van ong. 75cm welke aan de buitenzijde aangesmeerd zijn.

Detail nog aanwezige gebintpoot gelijk enige Rijksmonumenten in Bronkhorst. Hier eens de invulling van laat leemwerk op riet. Dit is in de 19e eeuw vervangen voor een pakweg 75 cm wand van staande delen hout, hierover is riet aangebracht en dit is aangesmeerd. Deze unieke situatie blijft behouden.

"Het Groenewoud" heeft nog een bouwrestant boven in de voorgevel, die uit veel soorten stenen bestaat. Arend zijn voorouders en hijzelf gooiden niets weg en stenen zijn vele malen hergebruikt. Guus Rekswinkel vond kloostermoppen, vecht- en waalformaat stenen, Doesburgse moppen (iets kleiner dan kloostermoppen). Je kan er weer iemand mee blij maken en de restanten vinden hun weg in erfverharding of puinbreker.

We zien boven de voordeur en het grote venster in de voorgevel nog een stuk eiken gebint met één staander en korbeel in de muur opgenomen.

De andere staander was lange tijd geleden reeds weggezaagd, want de voordeur en kozijn waren eens rot en het nieuwe of hergebruikte kozijn kon deze functie prima overnemen! We zien nog twee stukjes dekplaten, eiken balken, waarmee eens de gebinten in het gelid stonden. Op deze dekplaten steunden de daksporen en zgn. spreibanden zorgden ervoor dat de constructie naar alle windstreken stormvast stond.

Boven het eindgebint in de voorgevel zien we een driekwart meter lange verticale rij gekante delen van eens eiken en pepelhout en deze waren aan de buitenkant aangesmeerd met riet en leem en vervolgens wit gekalkt. Vroeger waren ze natuurlijk niet aangesmeerd, doch deze bouwfase blijft behouden bij deze restauratie. Men smeerde wel de 'armoedige tijd' weg, door veelvuldig de witkwas te gebruiken. Zelfs eiken vakwerk werd weleens witgekalkt.

Noem het bescheiden bouwkundige archeologie, want we mogen gerust stellen, dat minder dan 10% van het oude behouden is gebleven, doch wel het meest waardevolle uit oogpunt van agrarische bouwkundige historie!

Zo'n voorgevel zien we niet meer in Steenderen en in Bronkhorst' Boterstraat koesteren wij maar al te graag vergelijkbare achtergevels uit de tijden dat ieder dubbeltje twee keer omgedraaid moest worden alvorens ze mocht worden uitgegeven.

Gestutte buitenvoorgevel met een fantastisch steenarchief van enige eeuwen hergebruik. Op de verticale houtbeschiëting een rieten betengeling welke met kalkmortel is aangesmeerd. Hierboven een horizontale balk waaraan de basis van het riet gedurende twee eeuwen bekneld zat. De bovenbalk van het grote raamkozijn was van een eeuw eerder dan de zijstijlen

De wederopbouw van "Het Groenewoud"

Aansluitend de winter 97-98 startten Guus Rekswinkel, architect Wim Boerman en aannemer Menting met de werkzaamheden. Er werd besloten om volledig nieuwe eiken gebinten te plaatsen. Guus wilde aanvankelijk nog een stukje staander op de deel bewaren, doch her en der waren deze laatste constructieve delen tot 'spons' vergaan. Uithuilen en opnieuw beginnen én goed gefundeerd, want de boerderij had immers geen fundering of deze was zeer bescheiden van aard. Ook de nieuwere muren van aanvang deze eeuw hadden een reeks van scheuren om de paar meter, gelijk wilde dilataties. Ze waren veel te zwaar om bijna ongefundeerd te staan. Onder de hoeve werd voor het eerst een betonnen fundament

geplaatst en muren werden nieuw opgetrokken. Zo werd ook de historische voorgevel van een goede draagconstructie voorzien. Nieuwe daksporen werden in het gelid gezet en ook een buitenstaander zag weer volume verschijnen. Zie je dan weer het werk van onze Baakse rietdekker Dick Groot Tjooitink, dan krijgt zo'n restauratie weer een gezicht. Thans, december 1998 is de bouw zover gevorderd dat men aan de afwerking is toegekomen.

Glasdicht en een 'bouwkanon' kan warmte geven voor de afwerkers én de vorst buiten houden.

De hoeve is weer voorzien van rode oude holle pannen en die steken met de jaren mooi af tussen de straks weer aangesmeerde witgeschilde delen, de vrij donkere muren fris in witte voeg en het zwarte riet.

Nieuwe 'Vutterboer' Guus Rekswinkel zoekt nog een ruime 100m² vijfduimer straatwerk voor oprit naar de nog te bouwen schuur en voor paden in de nog aan te leggen passende tuin. Wie kan hem helpen?

De boerderij heeft voor het eerst in zijn bestaan dakgoten gekregen en nog wel van koper ook. Behoud voor fundering, plint en voegwerk. 't ziet er een half jaar vies flitsend uit, maar na een eerste winter kleurt dit reeds snel donkerbruin en volgend jaar zie je de goot niet eens meer hangen. Zink gaat niet samen met riet(zuren) vandaar het gebuik van puur koper. Tijden veranderen en zelf denk ik dan... wat stond hier vijf-honderd jaar geleden op deze terp in het landschap met kijk op het dorp Steenre in de verte?

Waar eens mens en vee onder één dak huisden, wonen straks twee senioren-generaties Rekswinkel-Kets. Guus maakt al krabbels voor een echte boerderijtuin met buxus (randpalm), ouderwetse aanplant als stokrozen en pluimhortensia's. Compleet met leilinden als in de vorige Zwerfsteen.

Een nieuwe walnoot, eikenopstand en enkele hoogstammen. Een stal voor een paar Lakenvelderkoeken, de hobby van Guus.

Dan zal een échte hooi- of steltenberg ook vast niet misstaan. De enige dissonant zal mogelijk een treinbaan zijn, maar er spelen al gedachten in Den Haag om deze plannen te heroverwegen.

Inderdaad beter ten halve gekeerd, dan ten volle gedwaald...

Complimenten aan de bouwheer, architect, aannemer en rietdekker. In de keuken staat straks een afwasmachine onder een zwart granieten aanrecht met handgevormde witjes van 13x13cm aan de muur. Zo'n mooie witte stenen wasbak.

Een oude pomp in de voortuin met donkergroene kast, het geeft allemaal 'cachet' in tuin en/of keuken. Mooie okertinten, ossebloed rood en het echte "Evert Knaake's Bronkhorst blauw" ietwat petrolachtig aandoend.

Je krijgt straks in het voorjaar veel aanloop als de bouw af is en je blijft koffie inschenken...

De rieten deken is gelegd, de voeger kan beginnen en de installateurs gaan beginnen. Is de nieuwe schoorsteen met wat dominerende vonkenvanger niet een beetje teveel van het goede?

LEDEN VAN DE HVS BEZOCHTEN HISTO- RISCH ZUTPHEN...

Animo voor buitenactiviteiten is groeiende...

Zondag 25 oktober 1998 13.00 uur in de middag waren 40 leden present om van de heer en mevrouw Wagenaar uit eerste hand te vernemen, wat er nu allemaal achter die mooie geveltjes gebeurd is in de vele honderden jaren die achter ons liggen.

Aanvankelijk een stevige wind na één der eerste herfststormen doch gelukkig geen regen en een redelijk monumentenweertje om door een vrij lege stad te wandelen.

In twee groepen van 20 HVS'ers ieder zijns weegs door monumentaal Zutphen en monumenten in overvloed, maar liefst rond de 750 karakteristieke panden een eenderde rijksmonument.

De stad Zutphen had het voor de Tweede Wereldoorlog niet breed en dat is mn. de redding van vele panden geweest, immers wel-varender steden en gemeenten van gelijke grootte hebben het oude veelal platgegooid en in de vijftiger en zestiger jaren -en eerder- van deze eeuw ging het met de monumentenzorg dan ook geheel fout in plaatsen als Almelo, Hengelo, Enschede en kijk ook eens dichterbij in Doetinchem en Ede. Voorbeelden te over. Economisch bescheidener plaatsen hadden geen geld voor de vele vernieuwingen, achteraf zijn we er gelukkig mee.

Zutphen heeft enige actieve stichtingen en verenigingen, die zich ingezet hebben om bouwkundige historie van de stad te redden voor het nageslacht. Zo is er een NV Stadsherstel actief en ook het Wijnhuisfonds en nog enkele landelijke organisaties als bijv. de Vereniging Hendrik de Keijzer.

Onze gids, de heer Wagenaar nam ons mee naar het 's Gravenhof en we kregen op de funderingsrestanten van het oudste stenen huis van Zutphen uitleg over deze plek. Eigenlijk het hart van de stad met aan de ene zijde de Sint Walburgiskerk en aan de andere zijde thans het Museumhotel, enige nieuwere panden tegen de oude stadsmuur van na 1945 en een kijk op het nieuw in aanbouw zijde stadshuis van architect Rau. Een hangende con-structie als ook de vertrekhal West op Schiphol.

"Dit is het rondje 100 miljoen": aldus Wagenaar, want de meerjaren investeringskosten cq restauratiekosten bedragen thans rond de 100 miljoen. "Je hebt er toch meer voor dan een schilderij voor 80 miljoen van Mondriaan, al waag ik me op uiterst glad ijs met deze vergelijking": aldus onze gids.

Thomas Drogenap en zijn toren...

Met zijn twintigen maakten wij even een rondje langs de buitenzijde van de stadsmuur en zagen daar het huisje aan "De Bleek", waar de weduwe van onze oud-burgemeester nog steeds woont sedert haar vertrek uit Steenderen. In het voorjaar een genoeg om dit te zien met die mooie bloesem van de fruitbomen in volle bloei en deze kijk siert dan ook vele kalenders. Tegenover de oude stad de 'stad van justitie' want thans vinden hier ruim 200 medewerkers arbeid. Het aantal rechtzaken groeit dan ook schrikbarend in ons land.

Daar kwamen we natuurlijk niet voor, maar het pand heeft een prachtige stijl en de nieuwbouw is een aanvaardbaar compromis.

We komen de stad wederom in onder de Drogenapstoren door en vervolgens een smalle steeg tussen de twee markante Gelderse panden aan het einde van de markt. Het verhaal hoe Thomas aan zijn achternaam kwam werd ons uit de doeken gedaan. Ik zag hele oude Middeleeuwse holle- en bolle pannen, ook wel 'nonnetjes en monniken' genaamd. Pakweg 500+ jaar oud?

Vervolgens bezochten we een unieke schuilkerk uit de 17e eeuw op de zolder van thans het museum Henriëtte Polak.

't Is uit de tijden dat we religieus bepaald niet lekker in ons vel zaten als leefgemeenschap hier in de lage landen. Van godsdienstvrijheid was destijds geen sprake als reactie op de Spaanse overheersing. Oh wat een mooie eiken wenteltrap heeft dit pand...

Tot slot voor de pauze nog een kijk op een eind 18e eeuw, mogelijk aanvang 19e eeuw pand met de oudste kelder van Nederland eronder! De kelderbogen zijn gemaakt van ingevoerde natuursteen en oerbrokken (ijzer), in de regio gedolven en dit laatste is maar al te goed bekend.

Even een koffiepauze in "Het Volkshuis", waar de deelnemers genoten van een kopje koffie met een ovenheerlijke appelpunt van gul formaat. Hier bleek bij de deelnemers de roep om vooral meer van dit soort activiteiten en dat al in de pauze...! Het bestuur -nagenoeg compleet aanwezig- knoopt dit goed in de oren.

Hofjes en "De Nieuwstad"...

Na een half uurtje koffie met gebak en geanimeerde gesprekken kruisde de route der twee groepen en wij togen naar "De Bornhof". Als je binnen dit hofje komt, dan beleef je letterlijk de tijden van weleer. Vroeger was het voor 90% van de stadse bevolking een karig leven en van AOW en pensioenen voor de senioren hadden wij nog niet gehoord. Reeds eeuwen geleden werden van legaten stichtingen van liefdadigheid gevormd en een voornaam koopman heeft dit hof(je) voor de zorg van de naasten nagelaten. Deze hofjes waren enige decennia geleden zwaar verwaarloosd en zijn met behulp van evenzo monumentenorganisaties die ik reeds noemde en miljoenen aan subsidies van de overheid gerehabiliteerd.

In weer een volgend hofje werd een kapelletje uit de late Middeleeuwen ontdekt. Tegen deze zijgevel had misschien wel een eeuw een paardenstal gestaan. We hebben het gelukkig nog! Thans moet men iets meer geld opbrengen om in deze hofjes als huurder te worden toegelaten. Animo genoeg...

De overstap naar "De Nieuwstad" bracht ons in rechte straten. Het buskruit was inmiddels uitgevonden en de muren hadden geen verdedigende functie meer. De beroemde 17e eeuwse vestingbouwer Menno van Coehoorn had zijn kennis ook aan Zutphen verkocht. Hij maakte hier verdedigingswerken met grote waterlopen, doch... in de winter schijnt het te vriezen en ook de stad Zutphen was niet bestand tegen vijandige legers lopende over bevroren water.

Waardering voor de passende renovatie van architect Wim Boerman, die hier eens een aantal "Van Dam eenheden" in aangepaste stijl mocht bouwen.

Via het Stedelijk Museum en steegjes togen wij langs het stadsarchief. Liefhebbers... er is nog zo veel archiefmateriaal in het modern Nederlands te 'vertalen', vrijwilligers zijn welkom schijnt. Een uitdaging voor u?

Wij kwamen uiteindelijk tegen vieren terug bij de Wijnhuistoren en hadden genoten van Zutphen met uitleg van de heer en mevrouw Wagenaar. Mooie vertellingen van o.a. het rijke Joodse leven in deze stad tot slot. Wagenaar vertelde ons een 'tipje van de sluier' over Zutphen. Je kan hier weken vertoeven en kijk dan mn. één hoog en nóg hoger. Panden uit einde Middeleeuwen met puntgave dakconstructies uit de 15e eeuw. Vier tot vijf vloeren is heel normaal incl. kelder. Veelal zijn deze panden in de 18e eeuw links en rechts verbreed met zgn. 'blinde gevels', een foeilelijke verbouwwijze van die tijd. En... kijk eens naar die lelijke winkelpuien onder deze gevels. Wij kunnen er ook wat van!

Zutphen heeft een hele vroege monumentenlijst gekregen en dat is toch wel de redding van al het moois dat wij thans nog kunnen aanschouwen. Wij allen bewaren dit tenslotte voor ons nageslacht.

Veertig leden van de HVS hebben genoten en komen zeker nog eens terug in het mooie Zutphen. Als je nu zaterdagochtend over de markt loopt heeft deze excursie toch een zekere meerwaarde gehad, nietwaar? Hartelijk dank aan de heer en mevrouw Wagenaar en we komen zeker nog eens terug...

Een deelnemer

CURSUS BOUWKUNST EN HISTORISCHE BOUWSTIJLEN...

Wij spraken er reeds over in onze Zwerfsteen nr. 98/2. Monumentenarchitect G.J. Bouwhuis te Doesburg, die ook zeer betrokken is geweest bij de restauratie van monumentaal Bronkhorst heeft voor de historische kring te Doesburg een uiterst interessante cursus -over drie avonden verspreid- georganiseerd. Hij is bereid in de tweede helft van a.s. winter deze cursus ook in Steenderen te houden met afsluitende excursie in het vroege voorjaar. Uiteraard bij een minimum deelname van 20 personen! (introducees van buiten de HVS toegestaan). Tijdens de beschouwende cursus voor een breed publiek aandacht voor het volgende:

1e avond: vroege bouwstijlen van voor de jaartelling. 3000 jr geleden met Egypte, Perzië, Grieks, Romeins en Romaans tot de Middeleeuwen. Bijzonder interessant zijn de overgangen in bouwstijlen en kijk maar eens naar oude steden als Maastricht, Xanten en Trier (D). We zien nóg de restanten van aanvang onze jaartelling.

2e avond: we starten met de Gotiek, vervolgens Barok en via de Rococo met zijn vele sierlijkheid komen we in de zgn. Empiretijd rond 1820. Al onze steden hebben natuurlijk veel bebouwing uit deze perioden. Ook wordt ingegaan op het behoud van deze bouwgeschiedenis. Een eigenaar van min of meer een karakteristiek of historisch pand komt een stuk wijzer thuis!

3e avond: De Empiretijd tot de Tweede Wereldoorlog. We zien zgn. neostijlen (denk eens aan kasteel "De Haar" en het Rijksmuseum te Amsterdam van architect Cuijpers). De Biedermeiertijd, de prachtige Jugendstil met zijn sierlijke 'zweepslaglijnen' van rond de vorige eeuwwisseling. Art Deco, Amsterdamse- en Delftse School. Ook in Steenderen zijn er panden uit deze tijd.

Als we zien, dat onze laatst gehouden monumenteninformatieavond 133 geïnteresseerden op de been heeft gebracht, leeft er wel wat binnen de achterban!

Excursie:

Op een zaterdag gaan de cursisten onder leiding van Dhr. Bouwhuis in de regio architectuur, bouwkunst bekijken. Aanschuwend historisch onderwijs voor leden van alle rang en stand met meerdere doelen: kennis en betrokkenheid voor je historische omgeving en ook in 'bouwtechnische' zin wat wijzer worden, inzicht in onderhoud cq behoud. Je zou haast zeggen... de bescheiden deelnamekosten aan deze cursus zijn ook nog eens snel terugverdiend, want als je in een oud -karakteristiek- pand woont, heeft deze cursus ook nog 'meerwaarde'...

Kosten:

Deelnamekosten zijn f. 110,- voor leden van de HVS en f. 135,- voor niet leden (inschrijving staat ook open voor buitenstaanders, die geïnteresseerd zijn)

De cursus bevat:

Compleet lesboek in ringband, door Dhr. Bouwhuis samengesteld. Veel behandelde bouwkunst wordt tijdens de excursiezaterdag bekeken. Uiteraard ook diamateriaal. Drie cursusavonden en de plaats wordt nog bekend gemaakt incl. een kopje koffie. Excursie op een zaterdag in de regio, waaronder Doesburg met een lunch.

Minimum deelname 20 personen!

6 personen hebben zich reeds opgegeven. U kunt zich tot 31 december 1998 inschrijven bij de secretaris. Willen kandidaten zich met SPOED opgeven aub!

KORTE BERICHTEN...

Kerkuilen woningnood...

Wied Hendrix, Steenderens coördinator van de kerkuilenwerkgroep in de Achterhoek en Liemers luidt de alarmklok. 1997 was een matig tot slecht jaar voor de kerkuil!

Dit komt m.n. door het natte voorjaar met weinig muizen en dus ook weinig broedparen. Maar één broedpaar in Steenderen met drie geringde jongen, één broedpaar in Olburgen met maar liefst zes jongen! en één broedpaar in Baak. Het Bronkhorster paar in de Uilenhoek zorgde vorig jaar helaas niet voor nakomelingen, althans geringd. We zijn door een 'Uilendal' gegaan...

1998 vooralsnog een lichte verbetering. Een nest in Steenderen, Olburgen en Baak. Waarschijnlijk nog een tweede broedsel in Steenderen na het uitvliegen van het eerste broedsel. Toch zullen de statistieken ons mogelijk nog negatieve effecten van het natte najaar 1998 (gelukkig ná het broedseizoen) kunnen laten zien als de landelijke telling geweest is. Jonge kerkuilen hebben eenmaal op eigen vleugels een moeilijke eerste natte herfst in 1998 gehad.

De regio Steenderen is overigens een prima leefgebied voor de kerkuil. Na de ruilverkaveling zijn er in onze gemeente groenstroken aangeplant. Aan de rand van de Bakerwaard, het Plantenbos en her en der zgn. 'overhoekjes'.

Wied Hendrix heeft enige kasten in Olburgen geplaatst en zoekt nog een paar plekjes in Rha. Bij voorkeur in een grote open schuur van een agrarisch bedrijf met:

- vrije vlucht over het veld vanaf de kast
- indien mogelijk op 5m+ hoogte (veelal op de hanebalken)

In de stal van het molenaarshuis te Bronkhorst -naast de Molenkolk- komt binnenkort een kast te hangen. Een prachtplek, want aan de Molenkolkweg ging een bewoonde kerkuilenkast verloren door een verbouwing en deze kast was gedurende vele jaren onafgebroken bezet. We zoeken nog een mogelijkheid in Rha, Luur, Muizegat, Lamstraat, Bakerwaard.

Wie wil het kerkuilenproject in de regio Steenderen helpen? Bel Wied Hendrix te Hengelo Gld. Tel 0575-463908

Geknipt...

Via de voorzitter bereikte ons een ernstig bericht uit het mooie oude Bronkhorst.

Aan het eind van de Boterstraat staat een top rijksmonumentale boerderij, die plotsklaps toch wel érg kort geknipt is.

Een prachtige licht beraapte -stucwerk- zijgevel is met de hoge drukspuit 'gereinigd'...

Weg de mooie patin en evenzo weg de mooie zgn. aangroei van decennia. Ieder weldenkende burger en belastingbetaler weet, dat dit absoluut niet kan! In de afgelopen jaren bereikte ons diverse van deze berichten en als vereniging hebben wij vele malen aandacht aan deze zgn. gevelreiniging en/of gritstralerij gegeven. Je zou haast zeggen dat onze grote voorlichtingsonderhoud van j.l. 23 november 1998 in dit geval enige weken te laat is gehouden. We stoppen nu met deze alarmberichten met de opmerking...

Weest op uw hoede met deze rigouze ingrepen, waar geen weg terug meer mogelijk is. Overigens is er nog een vergunning voor vereist, als deze 'stralerij' een rijksmonument aangaat!

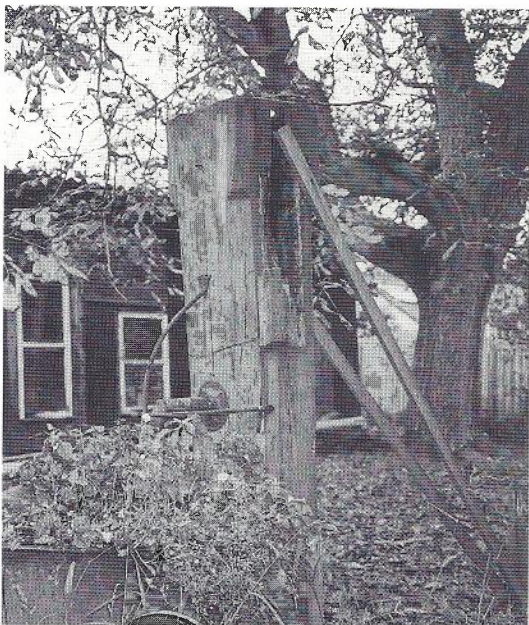
Pomp...

Gelukkig hebben we bij boerderijen in onze regio nog veel waterpompen in zgn. kasten staan. Prachtige gebruiksvormen na de putten met haalboom ontstaan en veelal verdwenen nadat de nutsbedrijven het water door de kraan gingen brengen.

We zijn wat trots op deze aankleding en er verschijnen vele replica's met aankleding van buxus rondom.

Hieronder een vergeten pompje, n.l. een uitgeholde boomstam met een houten zwengel aan de Muldershof. Deze pomp staat achter de deel en zal nog wel een loden aansluiting op

een put hebben. Door zijn eenvoud een pracht stukje water-techniek en het behouden meer dan waard, want enig in zijn soort!

Wij zien, dat onze gemeenschap zich ontwikkelt en wij zijn geneigd oude dingen weg te gooien. Deze mooie pompen verdwenen, gevolgd door de zinken emmers en teilen.

Toch is er weer een generatie, die roept tot behoud van deze zaken en Franse teilen doen het goed in de advertenties voor de "buitenlevenmarkt". Deze bladen staan vol met zinken spul uit het vm. oostblok. De roep naar nostalgie...

Kan iemand ons helpen aan een mooie bouwtekening van een voor onze streek karakteristieke koperen zwengelpomp in houten kast met 21 ponds lood beklede kap?

Bij AVIKO is in de loop der dertig jaar voor honderden miljoenen geïnvesteerd. Zou men het oudste bakoventje met draadmandjes en handkracht gevuld nog bewaard hebben?

Archiefstukken...

Onze vereniging wordt incidenteel benaderd door erven en gelukkig ook nog in leven zijnde bewoners van onze gemeente betr. "wat te doen met historisch materiaal" als foto's van familiefeesten, dorps- en buurtfeesten, kermis, dorpsgezichten etc. Zo ook familiestukken, oude akten, genealogische stukken.

Wij hebben inmiddels een bescheiden archief van eens het verenigingsgebouw "Concordia" ontvangen en wel uit het eerste kwart van deze eeuw. Zo ook prachtig fotomateriaal van de "Ruilverkaveling Steenderen" in de jaren zeventig. Boeken en artikelen slaande op Steenderens en regionale ontwikkeling hebben wij reeds op een bescheiden plankje staan bij de secretaris. Met de jaren zou de plank weleens een boekenkast kunnen gaan worden.

Het bestuur heeft besloten over te gaan tot de aanleg van een verenigingsarchief en een bescheiden verenigingsbibliotheek. Het zou zonde zijn als historische stukken over onze gemeenschap verloren zouden gaan. Denk maar eens aan de maandelijkse container van Nieuw Leven... Er is wat verdwenen en er verdwijnt nog steeds!

Laat de HVS deze voor de gemeenschap interessante stukken een nieuw leven gunnen. Nadere informatie betr. archiefstukken en boeken bij de secretaris. Een volgende stap is natuurlijk het beheer op de langere termijn. Er moet een overleg komen met de gemeentearchivaris en leden -vrijwilligers- die aan te leveren materiaal willen rubriceren en documenteren. Iets voor enige 'Vutters'? Is er iemand met archiefachtergrond in onze ledenkring? Neem gerust contact op met het bestuur...

Een eerste stap is gezet en dan te denken, dat de vereniging in 1996 een boek heeft uitgegeven tgv het duizend jarig bestaan van Steenderen. Zes pallets vol. Wie weet over een eeuw een groot aanbod? Want allen, die in ons jubileumboek beschreven staan hebben dan het tijdelijke voor het eeuwige ingeruild, doch een gemeenschap werkt altijd aan de toekomst van zijn verleden...

Verdwijnen Bronkhorster straatlantaarns..?

Het viel onze leden op, dat de "originele" koperen straatlantaarns die vanwege rotte staanders -tijdelijk- weggenomen zijn, evenzo vervangen zijn voor een gietijzeren exemplaar. Misschien zijn er wel straatlantaarns bijgekomen...

Is dit nu een soort noodverlichting, tijdelijk geleend van een stad als Amsterdam of een soort replica met kitscherige trekken?

Als de reparatie van de oude lantaarns te duur is, dan weet de HVS wel raad! Maar eerst waar zijn onze verdwenen Bronkhorster koperen straatlantaarns nu toch gebleven? Of blijven er twee typen stadsverlichting in Bronkhorst?

LEDEN VAN DE HVS TROKKEN EROP UIT...

Twee zgn. buitenactiviteiten georganiseerd door de HVS. Allereerst een fietstocht met prachtig fietsweer door de natuur van Almen's regio.

Na enige tochten door eigen dorpen georganiseerd te hebben zijn we met ruim dertig leden naar Almen gegaan, al dan niet de fiets mee op aanhanger of fietsenrek achterop de auto. Enige leden begonnen reeds in Steenderen.

Vandaar een mooie tocht langs Almen's historie, de bossen en het Twentekanaal met een afsluiting bij "De Hoofdige Boer", het bekende etablissement in Almen. Wat zat het weer die dag bijzonder mee in de overigens matige zomer.

Er zijn ideeën geopperd om voorjaar 1999 de andere kant op te gaan en wel naar Hummelo, Hoog- en Laag Keppel met zijn restanten van de feodale tijd. Wie weet een bezoek aan een opgraving uit de IJzertijd, die voorjaar 1999 in de regio Wehl gepland staat. Creatieve fietsideeën zijn natuurlijk ook van harte welkom bij het bestuur en laat aub de secretaris weten, want zo kwamen wij ook op het idee naar Almen te gaan...

Dan hadden bijna 30 leden ingeschreven om de kastelen "Huize Bergh" en "Wasserschloss Anholt" te bezoeken, compleet met rondleidingen en lunch. Een groot succes!

In 's-Heerenberg aangekomen wachtte ons een kopje koffie met gebak en aansluitend een rondleiding door dit prachtige kasteel dat door de vele inspanningen van de familie Van Heek, textielbaronnen uit Twente, behouden is gebleven.

Zelfs een zware brand, net voor de 2e Wereldoorlog waarbij veel historie verloren is gegaan, heeft men overwonnen.

Hoogtepunt was de beklimming van de zware woontoren, de zgn. 'Donjon' met muren van ver over de meter dik. Via een zwaar luik kwamen we op het dak rond 20m boven de begane grond en genoten van een middeleeuwse kijk tot kilometers in het rond. We stonden veilig achter de kantelen en voelden ons heel even als ridder Floris.

Na de rondleiding in het kasteelcomplex stapten we naar de Munt van de Graven van Bergh, want de Heren van Bergh hebben tot 1850 gebruik gemaakt van hun muntrecht.

In de muntkelder kregen de deelnemers de gelegenheid een munt te slaan nav de 350-jarige herdenking van de "Vrede van Münster", het einde van de Tachtigjarige Oorlog tegen de Spaanse onderdrukking van de Nederlanden destijds. Dank u wel muntmeester en snel achter het stuur naar het slot Anholt...

Is "Huize Bergh" al een groot kasteelcomplex, "Wasserschloss Anholt" zo mogelijk nóg groter. Met prachtige watertuinen, het woord zegt het al. Kasteel Berg is voor het grootste gedeelte heringericht, Anholt daartegen heeft nog een origineel historisch interieur en is ook gelukkig met weinig schade door het geweld van de Tweede Wereldoorlog gekomen. Op een buitenterras -letterlijk op het water gebouwd- stond een Euregio "Oberländer lunch" voor ons klaar, schinken met ei, een sausje en een potje koffie. De rondleiding de ochtend voorafgaande maakte hongerig en de vroege tafelgangers hadden geluk, want dreigende luchten kwamen naderbij en stortten zich over de tafelgangers uit. Zelfs de zeer grote parasols in dit geval paraplu konden de eters niet meer droog houden en zij vluchtten massaal het kasteel in voor de middagrondeleiding.

Was de ochtendrondeleiding al interessant, de middagrondeleiding zo nóg interessanter. Met een zeer deskundige vrouwelijke Duitse gids door de grote bibliotheek met beroemde stukken, de prachtige zalen met fantastisch origineel meubilair en wandbekleding. Tot slot mochten wij de kunstcollectie, die mn. in de 17e eeuw is samengesteld bewonderen. De adel die hier enige eeuwen geleden de scepter zwaaide -men had ook nog diverse andere bezittingen en relaties met Bronkhorst- verzamelde kunst en literatuur van een uitzonderlijk hoog gehalte. Atlassen van 'Blaauw', sterrekundige instrumenten etc. Tot slot een kijkje in de kunstzaal met schilderijen van o.a. Jan van Scorel, de dove winterschilder Hendrick Avercamp en... Rembrandt Harmenzn. van Rijn en vele tijd-

genoten. De Rembrandt achter een dikke laag kogelvrij glas. Je komt ogen tekort in Anholt.

Wat mij als gelegenheden kasteelheer voor één dag opviel, was dat het Nederlandse kasteel "Huize Bergh" zo afwisselend en mooi van buiten was. Afwisselende kleurpartijen door 'patin' in de muren door de eeuwen gevormd. De rode luiken staken prachtig af, doch ook de aangroei op de kasteelmuren deed de gevels leven.

Kasteel Bergh is binnen wat sober en voor een groot gedeelte heringericht, helaas het gevolg van de grote brand. Daartegen is het aanzicht van "Wasserschloss Anholt" van buiten ietwat grauwer, eentoniger van kleurstelling. Zeg maar de Duitse bouwwijze met hardere donkergebakken stenen. Gaat de voordeur echter open... dan kom je ogen tekort. Je staat werkelijk perplex!

Afgelopen zomer voer ik op 300m hoogte in mijn ballonmand tegen zonsondergang langs het kasteel en alle ramen straalden sfeervol licht uit over de vele waterpartijen. Excuses... vergeet mijn woord 'eentoniger' enige regels terug. Ook dit kasteel 'leeft'! De watertuinen zijn trouwens ook internationaal vermaard.

Alle deelnemers genoten van deze dagtocht en het bestuur heeft een open oor voor een nieuwe tocht het volgende jaar. Laat het ons weten. Iets verder weg? Hollandsche waterlinie of oude stadjes? Samen met andere historische vereniging? in de bus of met de auto? Het is aan de leden...

Paul Kok

RESTAURATIE KOREN- MOLEN "DE HOOP" GAAT BEGINNEN...

Financieel -bijna- rond...

In onze vorige Zwerfsteen maakten wij de plannen al bekend. Welnu, alle neuzen staan naar één kant en wel in de richting van de wind. "Een molen kan niet van wind alleen draaien" is de slogan van de pas opgerichte rechtspersoonlijkheid, de Stichting korenmolen "De Hoop" te Rha. Dus laten we het maar over dat bekende boompje hebben met die langwerpige bladeren in groene tint, duizendjes wapperend in de wind!

Arbeidsloon is thans 90% van de bouwsom en een eeuw geleden lag dit aandeel toch geheel anders, nietwaar?

Mevrouw Ted Hofman, secretaris van de stichting heeft inmiddels eelt op de vingers van het vele typewerk. Pakken papier naar allerlei instanties en een telefoonrekening... hou erover op. Vele tekeningen van restauratiearchitect Wim Boerman en voorts een compleet bestek.

Gemeente, Provincie, molendeskundigen en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Eindelijk het groene licht, want je praat uiteindelijk over meer dan een half miljoen aan subsidies.

Molenmaker Vaags te Aalten wordt het werk gegund, een bedrijf met uiterst ervaren molenmakers in dienst.

In gedachten zie ik al de molenstaart uit een lange eik

De gammele kap hangend in de hijsbanden nog op de molenromp...

gezaagd worden. In de molen van Ruurlo worden ze door molenaar Gunnewick gezaagd en... mét windkracht! Een vak apart om zo'n staart van 12 of meer meters zo door het zaagraam te laten lopen, dat het tevoren getekende krijtlijntje inderdaad na het zagen tot zaagsel is vergaan. Meter voor meter moet zo'n staart verarmen, zeg maar dunner worden.

Rieten kap...

Toen het bedrijfsleven in Steenderen hoorde, dat de laatste eindjes aan elkaar moesten worden geknoopt, kwam men in beweging.

Ted Hofman: "toen wij vanuit de Rhase gemeenschap met een praalwagen de kermissen in de dorpen afgingen begonnen de financiële wieden in beweging te komen."

Deelname aan de Steenderense Kermis plus een ruim gebaar van "De Seven Steenen" bracht f. 875,— op. Tijdens de zgn 'Boulevard fietstocht' -met veel deelnemers- collecteerde Erica Schut op het Olburgse veer met f. 848,— als prachtig resultaat. Een onderneming uit Dieren bood ons spontaan voor f. 500,— hout aan. Burgers uit de gemeente Steenderen en tot ver daarbuiten sponsoren als vriend de molen. Donaties van f. 25,— tot f. 1000,— en zelfs meer! "Fantastisch": aldus Ted Hofman.

Een groots gebaar van Rietdekker Dick Groot Tjooitink van de firma Hissink Rietdekkers te Baak, die aanbood de kap voor tevens een vriendenprijsje van riet te voorzien.

Zo nog vele aanbiedingen en de tekorten op de begroting slinken. Een ton tekort werd negentig, tachtig en minder duizenden tekort en met hoop tijdens de realisering van de restauratie de financiële weegschaal in evenwicht te brengen.

Starten op 21 november 1998...

De stichting is kortgeleden notarieel opgericht en bestaat uit: J.H. Hofman -voorzitter-, T.W.M. Hofman-Antheunis -secretaris-, Th.M. van der Kroon -penningmeester- en de leden: W.H.J. Cambier van Nooten, die tevens voorzitter van de Stichting Vrienden van de Gelderse Molen is. T. Teunissen namens Olburgs en Rha's belang en G. Postma.

De Bouwcommissie bestaat uit de heren J.A. Heijdra sr / J.H. Hofman en H. Rutgers en...

Zaterdag 21 november j.l was het de taak van burgemeester Steven Buddingh' om met een grote bouwkraan de kap en één roede van de molen te tillen. Uiteraard het gedeelte dat nog over is, want het is één grote roesthoop van pakweg 8000 kg inclusief de houtrestanten. De kap is eraf en we zullen wel een jaartje tegen een nóg kalere molen moeten aankijken. We waren de laatste decennia natuurlijk wel wat gewend!

Eerst slopen en vervolgens opbouwen. In 2001 of eerder zullen de nieuwe wieden aan de molen bevestigd worden en gaan de leerling-molenaars Hofman en Schut onder toezicht van een gediplomeerde mulder in de Rhase molen draaien. Bronkhorst' molenaars gingen al in deze scholing voor en twee weten meer dan één. Voor meteorologieles mogen ze gratis bij de schrijver van dit kort epistel komen. Zo'n mooie constante NO-wind met een 'mooi' zgn. 'gradiëntveld' is ideaal voor molenaars en een crime voor de oude luchtvaart! De a.s. 'Rhase mulders' zijn afgelopen maand voor het eerst in de leer gegaan bij de molen van Warnsveld. Ze hebben er zin in. Termen als roede, remkleppen, eindjes, staart, kruien, vang en billen zijn hun straks niet vreemd meer.

Komende activiteiten van de Stichting molen "De Hoop" te Rha...

'De laatste eindjes worden binnengehaald' om maar in molentermen te blijven. Zondag 30 mei 1999 wil men een grootse molenbroodmaaltijd organiseren met honderden deelnemers. De wens is duizend deelnemers! die genieten van uitzicht op de molen en boterhammen, die gemaakt zijn van ambachtelijk gemalen graan op windkracht en wie doet straks de afwas..?

Daar moet je dan wat omheen doen. Denk eens aan een "Achterhoeks kampioenschap Hanekraaien?" Een "Rhase koeiflats loterij?" Agrarische markt met antiek, curiosa, een ritje achter de kont van 't peerd (van Tinus Luimes). Koek en zopie en niet te vergeten frites van eigen bodem? De laatste

De kap, met ruim 8 ton roestend ijzer en kachelhout gaat van de romp...

25.000 gulden komt zo wel binnen, want Rha is zeker geen vergeten stukje Steenderen!

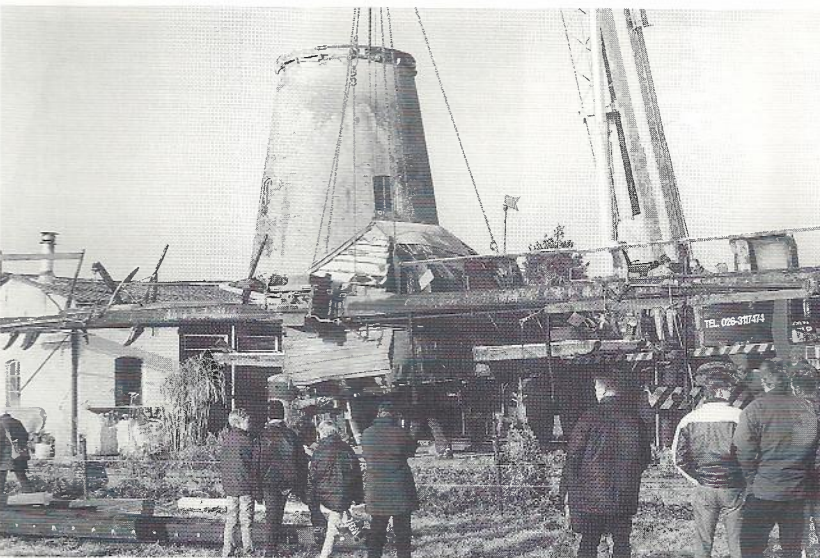
Sponsors, vrienden en donateurs brachten de afgelopen maanden f. 16.000,— bijeen. Complimenten! Wilt u een bijdrage geven en straks ook een paar zgn. eindjes draaien..? De Stichting Molen "De Hoop" te Rha heeft een bankrekening bij de Rabobank te Steenderen nr. 30.45.55.363 en een postgirorekening nr. 7955626.

Alle bedragen zijn welkom, want "Wie het kleine niet eert is het grote niet weerd".

Bescheiden aandeel van de HVS...

Complimenten aan de werkers achter de schermen en mogen we het echtpaar Harry en Ted Hofman dan een klein beetje in de schijnwerpers zetten? Eventjes maar hoor, want de zweetdruppels moeten nog volgen.

Een bijzonder aanbod... de directie van de monumentenverffabriek Herfst & Helder te Lelystad, die ook aanwezig was op de onlangs gehouden monumenteninformatieavond biedt de molen in de verf aan voor een schappelijke prijs. De HVS kon partijen bij elkaar brengen, een bescheiden aandeel van de

De kap en één roede bijna op de begane grond, oud ijzer en kachelhout. Op naar de werkplaats in Aalten...

historische vereniging van Steenderen. Kunnen we trouwens nog meer? We hebben tenslotte enige honderden leden...

Hier ligt ook nog een verlengstukje van Dick Groot Tjooitinks idee, n.l. een ouderwetse roggeakker beheren, zaaien en oogsten en vervolgens de zakken naar de molen voor verdere verwerking. De bezoeker kan straks een meter(tje) roggebrood -achter op de fiets- meenemen naar huis? Zijn er leden, die twee rechtse handen willen laten wapperen, neem dan contact op met de familie Hofman. Wij houden u

op de hoogte van de restauratievorderingen en gaan komende wintermaanden eens langs bij molenmaker Vaags te Aalten.

Tot slot, onze complimenten aan alle vrijwilligers afgelopen zaterdagochtend 21 november 1998. Een prima verzorgde start van de restauratie en doet goed volgen. En... een speciale 'veer' voor Cor Hofs van de gemeente Steenderen, die heel veel ambtelijke uren heeft besteed om deze zaak op de rit te krijgen. De molen van Rha gaat in beweging komen...

Paul Kok

STOOKPLAATSEN IN EN NABIJ STEENDEREN...

door: Paul Kok

Onze winters door de eeuwen heen...

Ons land heeft een zgn. zeeklimaat en ligt voorts op een ietwat hogere -noordelijke- breedte, dat we in de meteorologie te maken hebben met redelijke zomers met tijdelijke uitschieters zowel naar boven als ook beneden, gelijk dit jaar. Evenzo redelijke winters met uitschieter van gelijke tred.

Winter 1997-1998 was er een van niets, maar zal de a.s. winter 1998-1999 wederom een "Elf Stedenwinter" als 1962-1963 worden?

In november reeds een dag schaatsplezier aan de Toldijkseweg is toch wel uniek, nietwaar?

De Atlantische Oceaan en uiteraard ook de Noordzee hebben een filterende invloed op onze omgeving, vooral in meteorologische zin. Zo kennen we ook 'klimaat incidenten', bijvoorbeeld een zomer van 1976 met enorme droogte én warmte. Naar de andere kant van de thermometer koude. We denken aan de "Elf Stedenwinters" 1947 en 1963, maar er zijn ook winters, die gemiddeld nóg kouder zijn geweest en toch kon net de beroemde tocht niet doorgaan, door plotselinge invallende dooi of andere reden als een bevroren sneeuwlaag op het ijs.

We hebben het over de pittige winters en we behoeven er geen meteorologisch betoog over te houden, de winters waren vroeger strenger. Ik bedoel met strenger vooral ook langer in zgn. 'ijsdagen'.

Mn. in de 17e en officieel vanaf de 18e eeuw zijn deze gegevens allemaal opgetekend door de weerkundige instituten en kijk maar eens in de musea naar de prachtige ijsgezichten van

o.a. Hendrik Avercamp, de 'dove van Kampen', de beroemdste ijschilder van de lage landen. Men maakte vast vaker mee, dat de IJssel dichtgevroren was. De romantische schilders Spohler, Schelfhout, Apol en vele 19e eeuwse tijdgenoten deden er nog een strekje ijs en sneeuw bovenop.

In het najaar werd er veel hout gesprokkeld ten tijde van het vallen van het blad. Spreken wij ook niet van een sprokkelmaand? Al dit hout ging eens in vlammen op en wij warmen ons eraan. Thans de zgn. 'Hoog Rendement' Centrale Verwarmingsinstallatie, C.V. Maar nu de tijd voorafgaande aan dit wonder van aardgastechniek...

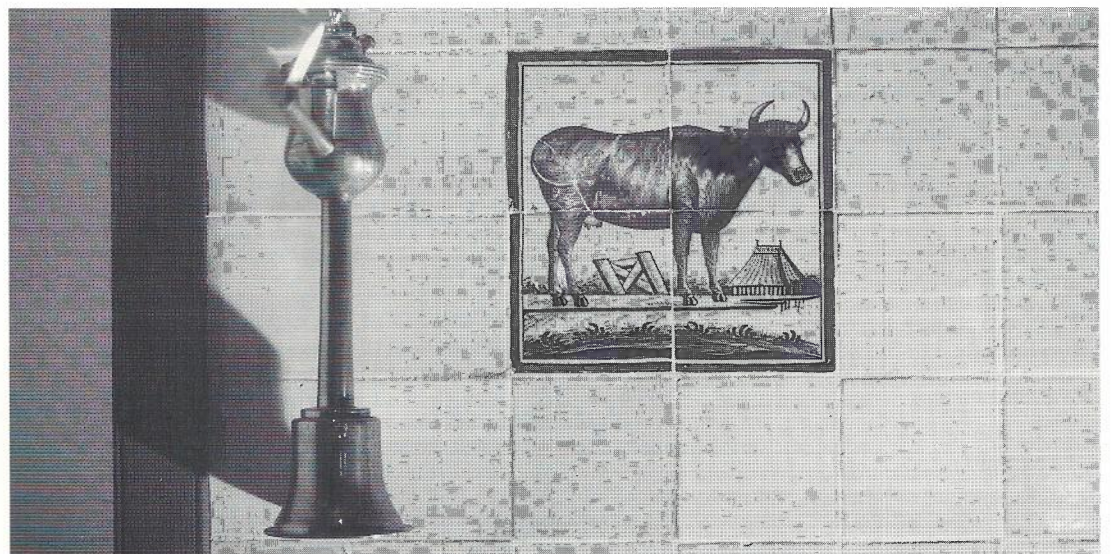
Ontwikkeling van de stookplaatsen...

De mens heeft behoefte aan warmte in het seizoen met de lage zonnestand. In de oudheid zal de rendierjager -voor en na het uitvinden van vuur kunnen ontsteken- zijn toevlucht hebben gezocht in holen, vervolgens in eenvoudige houten bouwsels met plaggen op het dak.

Gaandeweg komen wij in de vroege Middeleeuwen en de bouwkunde ontwikkelt zich voor een bredere doelgroep.

Men gaat in behuizingen, 'boerderijen' wonen, waarbij nog geen sprake is van een fundament, zoals wij het kennen. De buitenwanden zijn gemaakt van houten palen, direkt in de grond en ertussen aangesmeerd vlechtwerk en stro op het dak. Deze woningen gingen enige jaren mee en waren natuurlijk zeer brandbaar en onderhoudsbehoefig. Veelvuldig worden deze bouwrestanten van voor en rond het jaar 1000 gevonden. O.a. bij het bouwrijp maken van plan "Leesten" te Zutphen.

In de winterperiode heeft men een open vuur midden in de als open hal gebouwde boerderij. Eén grote open ruimte en het woord 'hallehuis' kan hier wel relatie mee hebben. In het grote dak was een uitsparing om de rookgassen af te voeren. De bewoners én het vee hadden in de winter heerlijke stralingswarmte. Een open vuur aldus en wel binnen de boerderij -los hoef- woning voor mens en dier. Er volgt met de eeuwen een ontwikkeling, die we min of meer stapsgewijs weergeven:

Friese vierpas van een koe op het land met op de achtergrond een landhek en Friese boerderij in omkadering. Links van het kleine tableau een zeer grote Biedermeier 'snotneus'. Aanvang 19e eeuw. Steenderen (herplaatst)

1) Open vuur en mens en dier woonden in één grote ruimte bijeen. Toch min of meer een groot risico, want het vee stond nog niet op vaste plaats en het vuur was niet beveiligd.

2) Overgang naar één grote open ruimte, doch mens in de voorzijde van de boerderij en dier in de achterzijde van de boerderij. In onze streken noemde men dit een zgn. 'los hoes'. Idem een open vuur, doch nabij woonruimte van de mens geplaatst. Gedurende de nacht kon men het vuur beveiligen met een zgn. 'vuurstolp'. Er zijn nog enige museale boerderijen met deze min of meer beveiligde vuurplaats, stookplaats! Het vee kwam aan zgn. 'reppels' te staan, eiken staanders om de koeien op vaste plaats te houden. Voorts kleinere hokken voor ander vee.

3) Het 'losse hoes' krijgt in de loop der eeuwen natuur- en gebakken stenen onderdelen. Een fundering, gedeeltelijke wanden onder gepende houten raamwerken met aangesmeerde vlechtwerken nabij het vuur komen hulpmiddelen, als een mechaniek om potten hoger of lager boven het vuur te hangen en later zelfs een soort 'zwaaiboom/haalboom', dat wij nog kennen als een laadboom van een schip. Hier hing een grote pot onder, een sokketel met voer voor het vee eten of warm water voor de mens. Een heuse ontwikkeling.

Men kon het vuur min of meer indirect regelen. Hitte toevoegen, door de pot meer in het vuur te hangen of andersom.

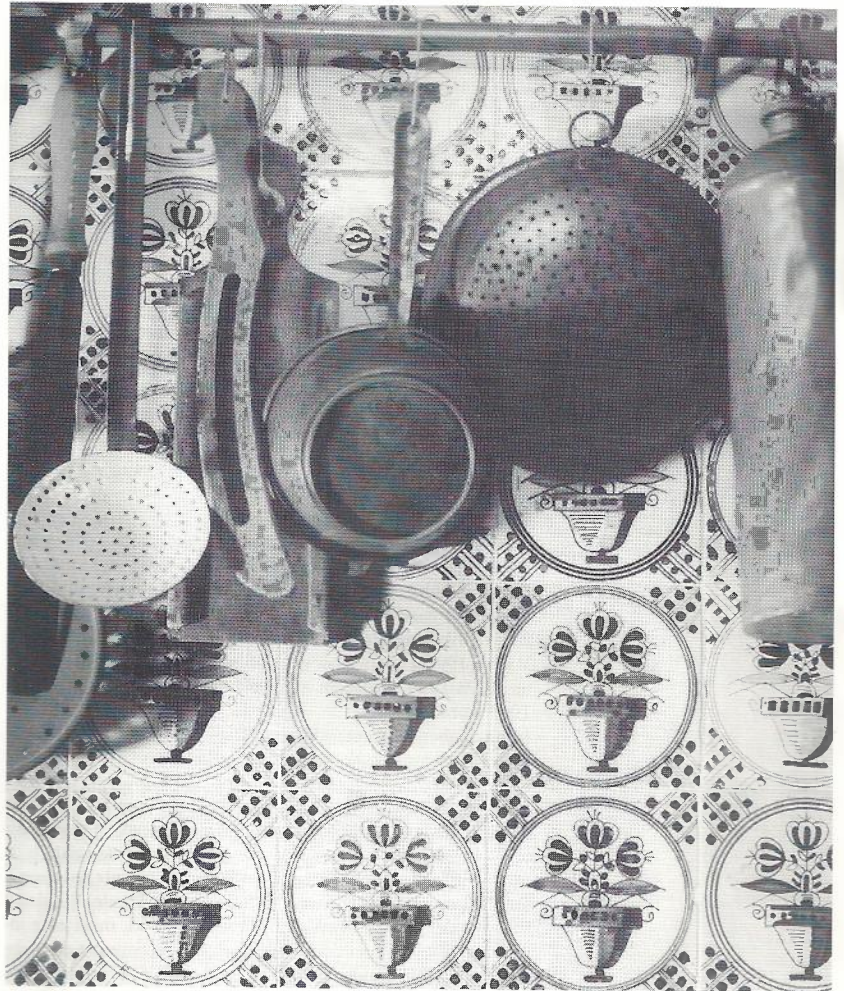
4) Doordat vele boerderijen vielen onder het geweld van 'De Rooie Haan', deed steen eind Middeleeuwen en vooral later meer en meer zijn intrede. Boerderijen kregen een dwarsgeplaatste brandmuur en er ontstond een mens- en een veegedeelte, het voorhuis en de stal. Midden voor deze brandmuur werd een open vuur geplaatst en diverse hulpmiddelen, zorgden voor een economisch gebruik van het vuur en brandhout. Smeedijzeren omrandingen en korven om meer lucht in -onder- het vuur te kunnen krijgen etc.

Het vuur was 'opgesloten' onder een zgn. bozem. Een eiken omlijsting tussen 1.60 en 1.80m hoog, voorzien van sierlijsten, door de boerentimmerman gemaakt. Guts- en schaaferk al naar gelang de knip voller was iets mooier. De stal moest het zonder verwarming doen, vanzelfsprekend zorgde het vee zelf voor voldoende verwarming en later volgde de introductie van zgn. strodokken tussen de Oude Holle pannen, een eerste vorm van warmteisolatie! In of beter gezegd boven de bozem, de 'wimme', het grote rookgat, waar men vlees en spek te roken hing. Roken is een vorm van conserveren en de houdbaarheid verlenen

Deze regels zijn natuurlijk een ontwikkelingsproces van enkele eeuwen. De betere stand had deze behuizingen reeds in de 16e, 17e eeuw terwijl de eenvoudige boerenstand pas rond de 19e eeuw de beschikking over deze bouwkundige vooruitgang kreeg.

5) In Zuid Nederland ontwikkelt zich op de -armere- zandgronden een unieke vuurplaats. Een open heerd tegen de brandmuur met aan de vuur- of zijkant een gat. In dit gat (deelzijde) kon men ook een vuur maken en boven dit tweede vuur werd een koperen bak met veevoer warmgestookt, beter gezegd gesmeuld. We spreken van een sokketel. Voor de 18e en 19e eeuw een uiterst moderne- en efficiënte wijze van omgang met vuur.

6) In de rijkere streken ontwikkelt zich een voornamere haard, waarachter een gietijzeren vuurplaat is geplaatst. We kregen te maken met 'schoner vuur', de gietijzeren plaat was een omlijsting van het vuur gaf gedurende de nachtelijke uren wat warmte af en versiering deed zijn intrede. In de steden eind 16e eeuw, (dikkere) tegels! en op het platteland een eeuw of meer later, uitgezonderd de 'rijkere' boer, ook wel huisman genaamd.

De door het gehele land overbekende 'kökkentegel' bloempottegel met meander hoekmotief uit midden 19e eeuw. Deze tegels zijn er in vroege -aanvang 19e eeuw- tot late, zgn. sjabloomvarianties met ietwat opgebakken bestempeling. Deze laatste zijn uniek, vanwege amper nog geplaatst. In de 1e kwart van 1900 werd de tegelmaat van ongeveer 129x129 mm á 130x130 mm tot 135x135 mm definitief gewijzigd in 150x150 en ook wel langwerpige maten. Weer later kwamen facettegels met ahw 'geslepen' afgeschuinde zijden. Steenderen

7) We komen in de 18e en 19e eeuw. Gedurende deze eeuwen zijn er grote vuur- of heerdinnovaties gaande. Vooral van gebruiks- en esthetische aard. Er ontwikkelen zich rookkasten (van de zijkant, buiten de rookkolom kon men vlees in en uit de wimme halen) de 'haal' een ijzeren constructie, die de pot verstelbaar boven het vuur kon hangen en men had geen zwaaiende bomen meer nodig, en tegels, lees sier en o.a. hygiëne deden zijn intrede, ook in het platteland. Een eenvoudige bouwplaats had witte tegels aan de wand in diverse nuances wit, grijs, grijsblauw tot zelfs licht mangaan (roze, licht paars) Een duurdere bouwplaats -lees boerderij op de rijkere kleigronden- kreeg tegels in de schouw/heerd met landschapstaferelen, bijbelse vertellingen, bloemornamenten etc. Verder 'tiggelwerk' op alle wanden.

8) Het vuur wordt in een 'ijzeren doos of kast' geplaatst en de kachel gaat zich ontwikkelen. In eerste instantie kregen wij de zgn. platte buiskachel in de vuurplaats te staan. Het was een kegelvormige kachel met boven aan de kachel een grote rookgevulde ruimte, de 'buis' hierin waren ringen gemonteerd en door een deksel en één of meerdere ringen te verwijderen, kon men een pot met een zgn. 'zak' in de kachel hangen. Deze zak werd dus verhit door de rookgassen en water of een maaltijd kon aan de kook worden gebracht.

Achter de kachel werd een decoratieve kolom van tegels voorzien, in onze streken veelal zgn. schildpadtegels bruin gemarmerd- verder aan beide zijden genuanceerde witte tegels van 13x13cm in de volksmond ook wel 'witjes' genaamd. Dit tegelwerk komt nog veel voor in onze regio. Als siertegels komen de zgn. bloempotjes in zwang. Een mooi voorbeeld in de voorkamer (kitchen) van "Erve Brooks" in Gelselaar oost van Lochem.

- 9) De plattebuiskachel werd vervangen voor een fornuis, idem hout- en later kolen gestookt. In grotere woonhuizen of boerderijen kreeg men een keukenruimte. Overigens men had reeds een 'brandveilig' bakhuis naast de hoeve staan. Hier werd brood gebakken. Er komt met de jaren een splitsing in verwarming voor het koken en verwarming voor de mens in huis. Naast takkenbossen om brood te bakken komen kolen, briketten, cokes etc om de hoek kijken. Steeds meer rendenemt uit gelijke hoeveelheid brandstofvolume.
- Aanvang 20ste eeuw kregen we te maken met de machinale tegels, de maat 13x13cm gaat meer 15x15cm worden.
- 10) Via het kolenfornuis komen wij bij het stadsgas/mijngas en later aardgasfornuis. Er komt een definitieve splitsing in warmte voor de huiskamer en warmte voor het koken. Rond de Tweede Wereldoorlog en mn. de vijftiger jaren worden veel historische schouwen -eens stookplaatsen gesloopt en de schoorsteenmantel met kolen- of olie gestookte kachel komt hiervoor te staan. We kennen nog de kleine handvorm siersteentjes of ijsselsteentjes, waarvan deze schoorsteenmantels werden opgebouwd. Trouwens ook deze ontwikkeling is inmiddels historie geworden! In de zestiger jaren verdween voorgoed de kolenboer uit de straten, gevolgd door de petroleumman. Aardgas en elektriciteit zijn de 'laatste' energiebronnen in huis. Zonneboilerwarmte en aardwarmte doet zijn intrede. Wat volgt in de volgende eeuw?

Goede jaren in de landbouw, gevolg bouwactiviteiten...

Midden 19e eeuw, pakweg 1850 tot 1860 waren er goede oogsten op onze kleigronden en we zien dan ook dat vele boerderijen worden ge- of verbouwd tot hun huidige vorm. Voor een deel zouden deze hoeven reeds een betegelde schouw bezitten -dus van de 18e eeuw- doch in de meeste gevallen zien we de heerd voor het eerst betegeld worden en tevens voorzien worden van een buisachtige kachel. Boerderijen, eens 'los hoes' worden uitgebouwd tot L-vorm middels de zgn. 'kruk', ook wel krukhuizen genaamd. Opkamer en kelder doen haar intrede. Een duurdere stap is natuurlijk de T-vormige bouwwijze.

Incidenteel zou het ook aannemelijk kunnen zijn, dat de 18e eeuw is 'weggemoderniseerd' voor de 19e eeuw. We zien nog weleens tegelrestanten in tuinen van boerderijen en die erfverharding moet toch ergens vandaan gekomen zijn.

Overigens ook in het derde kwart van de 18e eeuw, één eeuw eerder dus heeft zich een dergelijke 'versnellende ontwikkeling' voorgedaan. Het is dus goed aannemelijk te maken, dat in deze periode veel 17e eeuwse (of nog vroeger) stookplaatsrestanten zijn verdwenen en de 18e eeuwse betegeling nieuw is aangebracht.

Vergeet niet, dat wij in de regio thans nog incidenteel 17e eeuwse stookplaatsen hebben, waar nimmer een dure betegeling aanwezig is geweest. We zouden deze tegels toch meer in een rijkere stadse omgeving moeten zien en zeker niet op het platteland. Ook in Bronkhorst komen wij de 17e eeuw in tegelvormen niet -meer- tegen.

In de Nederlanden hebben we te maken met grofweg 3 perioden met zijn typische tegelvormen:

1580 - 1650

De polychrome incidenteel 10mm dikke tegel en over het algemeen 14 tot 18mm dikke tegel. De vroege exemplaren

dikker, de latere exemplaren duidelijk dunner, overgaand naar de 10mm. Het woord zegt het reeds een meerkleurige tegel en veelal uitgebeeld: dierfiguren; de bekende vogeltjes op een spijker, bloemornamenten en de tulp was destijds een kapitale bloembol! En thans een kapitale tegel!

In de gemeente Steenderen zien we geen enkel origineel geplaatst voorbeeld, behoudens verzamelingen van losse antieke tegels.

1650 - 1750

De blauwe ong. 7 tot 10mm dikke tegel doet zijn intrede en het behoeft geen betoog, dat zeelieden van de "VOC" Verenigde Oostindische Compagnie de techniek van China en Japan bij ons hebben geïntroduceerd. De vormen vereenvoudigen zich -lees een meer industriële vorm- en uit deze periode zijn de bekende massategels als: de springertjes (diverse diersoorten, springend op de achterpoten) leden van het Oranjehuis, schutterstukken, in het kwartier doorlopende bloemornamenten, (sets van vier tegels) etc.

Grote tegeltableaux door de beroemde Willem van der Kloet werden geëxporteerd naar Portugal en Spanje en kwamen in kerken terecht. Dit zijn veelal bijbelse voorstellingen en deze bestaan nog steeds!

Jachtaferelen werden wel aangekocht voor paleizen en incidenteel kastelen, buitenhuizen, verdedigbare huizen. Kastelen waren er in die tijd niet meer, althans in functie en eens donjon-torens van burchten groeiden uit tot grote buitens, landgoederen.

Ook in de gemeente Steenderen geen enkel voorbeeld van deze origineel geplaatste tegels.

1750 - 1900

De mangaan rond 7mm dikke tegel doet zijn intrede. Wat is mangaan? Mangaan is een scheikundig element in de typische paarsachtige kleur, die we veel in onze streken tegenkomen en ze is ontstaan door toevoeging van mangaanoxiden bij de beschrijving van de tegel voorafgaande het 2e (af)bakstadium. Ook duidelijk invloeden vanuit het verre oosten. In China en mn. Japan stond de porseleinindustrie ver voor de 'Delftse tijd' op het hoogste nivo! Overigens ook in de Zuidelijke staten van Europa.

Deze tegels komen wij veelvuldig origineel geplaatst tegen in de gemeente Steenderen. Ook zijn tegelwanden verhuisd van de ene boerderij naar de andere!

Enige bekende tegelbakkerijen door de eeuwen heen, enkelen werkten op kunstzinnige wijze, anderen meer op ambachtelijke wijze. Thans kijken wij natuurlijk met kritische beschouwelijke ogen van 1998 en dat moeten we eigenlijk niet doen. Het zijn ambachtelijke kunstuitingen én tegelkunstenaars:

Willem van der Kloet en nazaten te Amsterdam, een toponderneming 1686-1808, die hoogstaande tegeltableaux heeft gefabriceerd. Deze kunstenaar kreeg mn. opdrachten vanuit het buitenland. Kerken in Portugal en ook paleizen.

Jan van Oort en nazaten te Amsterdam, geb. te Utrecht en vestigde zich in 1672 te Amsterdam, waar deze idem als bovenstaande een grote tegelonderneming stichtte. Veel tafereelen werden geëxporteerd: zeegezichten, religieuze afbeeldingen, jachtpartijen etc. Hij overleed in 1699.

Pieter Janszn. Aelmis te Rotterdam exploiteerde in de 18e eeuw een hoogstaande tegelonderneming met veel opdrachten uit de gegoede stand, o.a. in de Zuidelijke Nederlanden. In 1697 nam deze de tegelbakkerij "De Bloempot" te Rotterdam over, eens eigendom van Jacobus de Colonia (zie bij Cornelis Boumeester) Het bedrijf bleef bestaan tot 1853.

Westraven te Utrecht. Meer een ambachtelijk tegelbedrijf die het in de massa zocht. Deze tegels zijn veel gebruikt in de boerenstand in rijkere (rivierklei) streken ook vanwege relaties met min of meer vaste afnemers. Vermoedelijk zijn er van deze onderneming tegels in de gemeente Steenderen geplaatst.

Tjallingii te Harlingen met idem als Westraven te Utrecht veel vaste contacten met afnemers, wederverkopers in den lande. Van deze tegelbakkerij zijn er tegels in de gemeente Steenderen geplaatst. O.a. zgn. 'Tulpenstarren' (vierpassen)

Cornelis Boumeester was een bekend -ambachtelijke- tegel-schilder (1652-1733) en was werkzaam in de tegelbakkerij van Jacobus de Colonia te Rotterdam. Hij signeerde al zijn tableaux, voornamelijk blauwe zeegezichten en genrestukken.

Tichelaar te Makkum. Een beroemde onderneming, die reeds enige eeuwen bestaat en als laatste de 'storm der tijden' heeft doorstaan. Zij richtten zich voorheen reeds op een breder afzetgebied. Niet alleen wandtegels, doch ook aardewerk en sier- en huisraad.

Tegelbakkers werden ook wel 'steentjesmakers' genoemd en waren veelal aangesloten bij het St. Lucasgilde voor o.a. schilders. In deze bedrijven moeten we twee, soms drie stromingen zien:

- a) de tegel als ambachtelijk produkt, de vele witte tinten en gesponde (gebruik van mal) snel geschilderde taferelen of voorwerpen. Lees vooral goekoper!
- b) de min of meer ambachtelijke taferelen, een tableau van enige tientallen tegels vanuit een voorbeeldboek nageschilderd! Mn. in de 18e eeuw waren er boeken met voorbeelden in omloop. Bijvoorbeeld: Jan de Beijer tekende voor een uitgever stadgezichten etc. Van deze tekening werd een kopie gemaakt in ets, vervolgens gedrukt en gebonden. Deze boeken werden gebruikt. We komen dan

ook in de musea tableaux tegen, waar dergelijke tekenaars een 'onbedoelde' band mee hebben. Kopieën voor de ge goede burger in steen...

- c) de top geschilderde tegeltafelen, waarbij een kunstenaar zijn veelal bijbelse schepping op enige honderden tegels heeft gemaakt. We spreken over opdrachten van f 1000,— en meer in de 17e eeuw. In huidige bedragen moeten we in 'vijf of zés nullen' en meer rekenen!

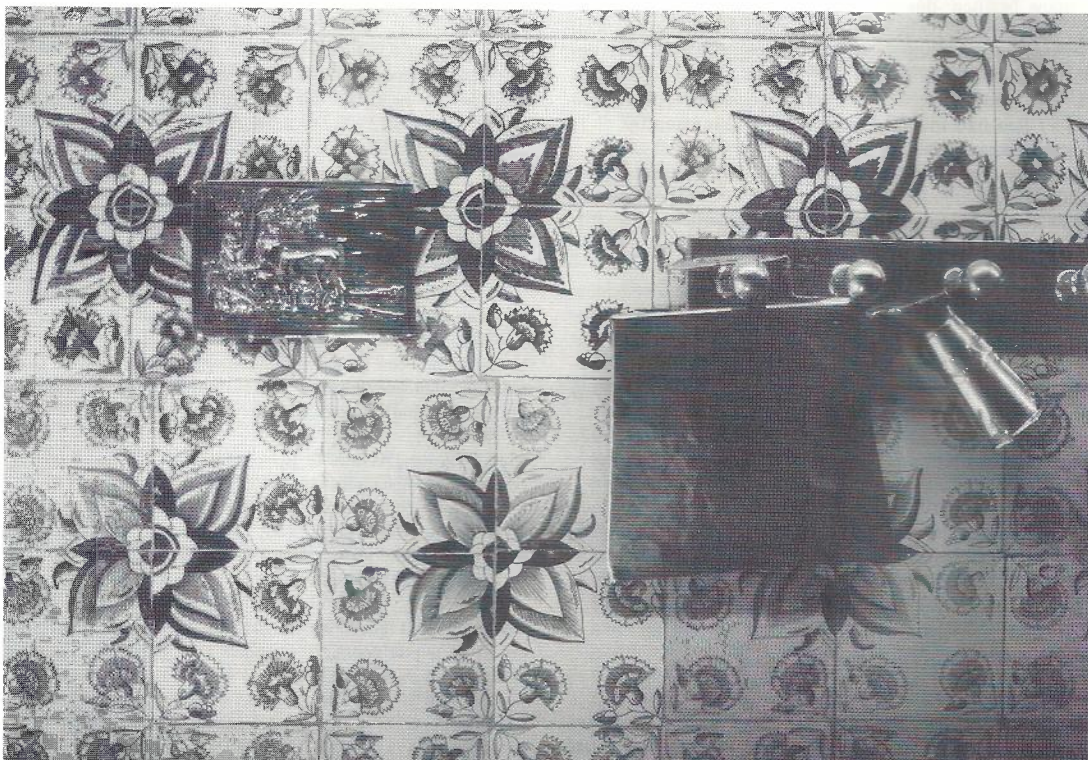
In de steden hadden 'steentjesmakers' vanzelfsprekend de rijke(re) stand tot klant, zgn. 'Halve of Hele kapitalisten'. Het woord klinkt ons naar huidige maatstaven wat vreemd in de oren, maar het waren topklanten als: burgemeesters, havenmeesters, brouwers, kooplieden (denk eens aan de VOC), timmerman en metselaar (thans aanemers) en iets bescheidener klanten als: varkens koper, schilder, tapper, linnen- en kousenverkopers, bakkers, blikslagers, renteniers etc.

Een topklant had in die tijd enige duizenden tot tienduizenden guldens! aan inkomen per jaar. 5000 tot 6000 gulden tot extreem 20.000 en een incident 50.000 gulden. We spreken tenslotte over "De Gouden Eeuw"!

3, 6 tot 10 dienstboden, 4 paarden en een koets en men bezat een buitenplaats aan de Amstel of de Vecht.

Juist deze vermogenden plaatsten de topstukken aan de Amsterdamse grachten en in de historische buitenplaatsen vinden wij nog de resultaten van dit kunstzinnig ambacht aan de muur hangen.

(wordt vervolgd)

Detail van duidelijk drie bak-sels "Violieren" met anjer en knop in de hoeken. Laat 18e eeuwse exemplaren en vroeg 19e eeuwse exemplaren met maatverschillen en duidende op vervangingen van tegels welke meer in Bronkhorst zijn geleverd. Enig sierwerk, waaronder "De Stier" van Paulus Potter in messing. Bronkhorst

Detail polychrome tegelwand uit 1880 en doorlopend in de hoeken. Dezelve tegels komen identiek in enkel mangaan voor tot ongeveer 1852. In polychrome zijn ze vanaf 1740 tot 1880 gemaakt. Zeer luxe en gave tegelpartij in zelfs onbeschadigde staat! Waarschijnlijk Tichelaar te Makkum. Olburgen

HOOG MEERBRINK VÓÓR 1823.

Het "Hoog Meerbrink" wordt reeds vermeld in de verpondingslijsten van 1609. Het is de eerste helft van de zeventiende eeuw eigendom van enkele hoog - adellijke families.

In 1906 is Hendrik ten Cloeff de pachter, van een hoeve groot 6 schaarweidens en 6 molder gezaai, en nog twee slenckskes van ongeveer 2 schaarweidens. Hij betaalt aan verponding 7 gulden.

In 1647 is **Tonnis Wijers** de pachter. Het is groot aan bouwland 8 molder gezaai en aan weiland 5 schaarweidens. Voor de geldpacht van 170 gulden. Tonnis Wijers heeft bovendien grond in pacht van vier andere eigenaren, bij elkaar 14 1/2 molder gezaai en 19 1/2 schaarweidens voor een totaal bedrag van 463 gulden per jaar.

Bij elkaar heeft hij in gebruik 22 1/2 molder gezaai à 0,56 ha = 12,6 ha en 24 1/2 schaarweidens à 0,6 ha = 14,7 ha, totaal 27,3 ha.

Daar de gebruikte maten niet precies vast liggen is dit een schatting. Hij betaalt daarvoor ongeveer 661 gulden aan pacht, inclusief 6 procent verponding, daarboven de thienden en wellicht nog garfpacht in natura.

Rond 1653 zien we een andere eigenaar, de heer Bernard Tellemans. Hij sluit op 5-5-1653 een pachtcontract met Teunis Wijers voor 256 gulden per jaar.

De volgende pachter is **Hermen Hermesen**, die al weer elders woont als hij op 13-7-1677 voor de Richter van Doesburg moet verschijnen, waar hij wordt verplicht over de twee franse jaren 1672 en 1673 achteraf alsnog één volledig jaar pacht te betalen.

Dan komt als pachter **Bartolt Berents**. Dat weten we, doordat hij de pacht niet kan betalen en de eigenaresse Juffrouw Elisabeth Tellemans op 6-6-1695 een achterstallige pachtsom van 200 gulden voor de Richter van Doesburg probeert te ver-

halen op Garrit Teunissen, oud kerkmeester van Drempt, die in het pachtcontract als borg wordt genoemd.

In 1709 treffen we weer andere bewoners: Op 3-2-1709 lenen **Daam, Mechteld, Marten en Reinder Hermesen** van het "Hoog Meerbrink" 300 gulden van Lodewijk Jansen, met als onderpand een kamp bouwland "Het Grote Huefken". Op 22-9-1710 lenen zij nogmaals 125 gulden.

In 1732 is het "Hoog Meerbrink" eigendom en bewoond door **Herman Reessinck**. Hij is gehuwd met Johanna Hendrina Winholds. Zij krijgen drie kinderen: Hendrik, Mechtelina en Geertruid. Vóór 1742 overlijdt Johanna Winholds.

Op 6-1-1742 hertrouwt Harmen Reessinck, met Maria Oortgiesen, d.v. Willem Oortgiesen onder Steenderen. De minderjarige kinderen erven uit de nalatenschap van hun moeder:

Elk kind 100 gulden.

Hendrik een koe (= 50 gulden) en een gouden ducaat (= 15 gulden en 15 stuivers).

De dochters elk een bed met toebehoren, een dozijn servetten, twee tafellakens, een gouden ring en een gouden kruis en ook nog ieder een nieuw kleed.

De meisjes tevens: de één een zilveren beugeltas en de ander een boek met zilveren klampen.

Harmen Reessinck verkeert voortdurend in geldnood, zoals blijkt uit het volgende: Op 25-3-1732 leent Harmen Reessinck 2000 gulden van de Heer van Heeckeren tot Camperbeek, op 22-6-1736 nogmaals 2500 gulden en op 16-3-1739 nog 500 gulden.

Op 18-11-1733 laat Otto Jansen beslag leggen op de goederen van Harmen Reessinck, op 29-1-1740 laat Dr. Haak beslag leggen op die goederen, op 6-4-1741 de Ontvanger Generaal van het Graafschap Zutphen wegens een belastingschuld van 225 gulden, op 23-8-1741 de advocaat van Willem Medze wegens 50 gulden achterstallige verponding, op 24-8-1741 de advocaat van Wessel in 't Klooster wegens 150 gulden voor "in 1736 geleverd coorn" op 30-7-1742 de rentmeester van de Abdij van Elten wegens pachtschuld van een stuk grond en op

6-4-1741 probeert de rentmeester van de Geestelijke Goederen in het Graafschap Zutphen een achterstallige pacht van 295 gulden op de borgen te verhalen.

Uiteindelijk verkoopt Harmen Reessinck zijn boerderij en lost direkt daarna zijn leningen af. "Oprichting van 't Hoogh Meerbrink en de weyde de Blooshaak door Harmen Reessinck en desselfs Ehevrouw aan de Heer Generaal Baron van Dorth, desselfs Ehegemaal en Erven, op den 28-2-1743."

Maar hij kan als pachter blijven boeren op "Hoog Meerbrink". Kort daarna, op 8-7-1743 komt hij te overlijden.

Op 31-10-1744 trouwt Willem Wopenreis, zoon van Teunis Wopenreis onder Rha, met Maria Oortgiesen, en wordt de volgende pachter.

De financiële moeilijkheden blijven echter voortduren.

Op 4-7-1744 laat de Amptman van de Abdij van Elten beslag leggen op de goederen van de Wed. Reessinck wegens pacht-schuld, in december 1744 doet de rentmeester van de Feestelijke Goederen hetzelfde, op 14-8-1745 laat een familielid uit Angerlo beslag leggen wegens niet betaald graan, op 19-8-1745 doen de voogden hetzelfde, daar zij vrezden voor de erfenis van de kinderen, op 24-8-1745 verzoekt een rentmeester de gewassen te velde te mogen verkopen, op 16-1-1747 verschijnt de advocaat van Dirk Bouman, die knecht geweest is bij Willem Wopenreis en over 1745 nog 37 gulden, een linnen kiel en een linnen "bocks" te vorderen heeft en op 19-6-1747 eist de advocaat van de Heer Baron van Dorth beslaglegging op alle goederen, gewassen en vee vanwege achterstallige en een jaar pacht-schuld à 375 gulden.

Dit betekent het einde van de pachtperiode van Willem Wopenreis en zijn vrouw, we vinden hen later terug op Rha. Op 18-11-1749 verkoopt Baron van Dorth het "Hoog Meerbrink" aan Jan Sloot en zijn vrouw Geertruid Ockhorst.

Zij moeten ook veel geld lenen om de koopsom te kunnen betalen, zij komen daarbij in de problemen en verkopen het Erve "Hoog Meerbrink" weer op 1-4-1752 aan Engeline Meuleman, weduwe van Jan Frederik Scheffer, en haar dochtertje Helena.

Jan Sloot en Geertruid Stockhorst hebben waarschijnlijk in die korte periode ook zelf op "Hoog Meerbrink" gewoond. Er zijn n.l. in de R.K. kerk van Olburgen/Dremp, drie kinderen gedoopt van Jan Sloot en Geertruid Stockhorst wonende te Steenderen: Henricus, geb. 24-1-1750, Henrica, geb. 18-2-1751 en Hermannus, geb. 21-5-1752. Daarna vind ik geen gegevens meer van hen, zij zijn waarschijnlijk weg uit Steenderen.

De volgende boer op "Hoog Meerbrink" is Evert Garritz Wijers, die er zeker vanaf 1755 woont. Op 23-11-1755 wordt n.l. gedoopt Catharina, d.v. Evert Garritz Wijers en Esperine Hendriks, van 't Meerbrink onder de Luur.

Op 21-2-1768 trouwt Garritz Jansen Evers, zoon van Evert Garritz uit de Luur, met Jantjen Janssen, dochter van Jan Engberts uit de Lamstraat.

Op 13-1-1770 overlijdt op 't Meerbrink Evert Gerrit Wijers, oud 70 jaar.

Op 20-10-1776 trouwt Catharina Wijers, dochter van wijlen Evert Wijers uit de Luur, met Gerrit Welmers uit Steenderen.

Op 11-1-1778 trouwt Harmina Wijers, dochter van wijlen Evert Wijers, met Jan Nagelvoort, weduwnaar van Geertruid Krijt.

Op 11-5-1783 overlijdt Jasperina Hendriks op 't Meerbrink.

Dan komt Harmen Wijers ten tonele. Harmen Wijers, zoon van Evert Garritzen Wijers trouwt op 31-7-1785 met Jantjen Wijers, geb. 4-10-1762, dochter van Jan Garritzen Wijers van het Huis te Weerde. Hun kinderen: Jasperina, geb. 26-6-1786, overleden 1-4-1790. Jantjen, geb. 31-1-1788.

Jasperdina, geb. 25-12-1791

Everdina, geb. 2-7-1795, overleden 8-7-1795.

Jan, geb. 11-3-1798.

Evert Garritz, geb. 5-4-1800, overleden op 27-4-1801.

Maria, geb. 26-4-1802.

Op 31-3-1800 kopen Harmen Wijers en zijn vrouw het "Hoog Meerbrink" van Gerrit Jan Wijers en Helena Scheffers. Zij lenen daarvoor 5000 gulden van het Oude en Nieuwe Gasthuis binnen Zutphen.

In 1806 doet Harmen Wijers i.v.m. de verponding aangifte van zijn bezit "Het Hooge Meerbrink" genaamd bestaande in bouwmanwooning, schuur, twee bargaen, bakhuis, pomp en bakovend, met huisnummer 131, voorts hof, bouw-en weide-land, groot totaal 25 morgen en 300 roeden. D.w.z. bouw-en hofland ruim 11 morgen en weiland 14 morgen.

Op 22-1-1808 overlijdt Harmen Wijers, 55 jaren oud.

Op 25-5-1806 trouwt zijn dochter Jantje Wijers met Jan Wijers Gzn, oud 25 jaar en zoon van wijlen Garrit Wijers en ook wijlen Jantje Janssen. Dit paar heeft waarschijnlijk niet op "Hoog Meerbrink" gewoond

Op 21-3-1817 trouwt Jasperina Wijers met Jan Oosterink uit Hummelo, 30 jaar, landbouwer.

Bij de aanvang van het Bevolkings-Register treffen we er de volgende bewoners: Jantjen Wijers, wed. van Harmen Wijers Jan Wijers, geb. 1798, ongehuwd.

Maria Wijers, geb. in 1802, ongehuwd.

Op 22-2-1823 gaan ze weg van het Hoog Meerbrink, en komt hun opvolger Lambertus Schieven.

A. Metz.

Bestuur en Redactie

wenst alle leden

prettige kerstdagen

en een

voorspoedig 1999.

